

ingebakken wantrouwen in de VS tegenover de macht van de overheid hebben de beperkende instellingen meer gewicht dan de uitvoerende. Een belangrijk gevolg daarvan is dat rechtbanken en wetgevende instanties heel wat taken hebben overgenomen van de uitvoerende macht. Functies die in gezonde ontwikkelde democratieën worden vervuld door bestuurlijke bureaucratieën worden in de VS in toenemende mate gejuridiseerd. Dat leidt onder meer tot een explosie van dure procesvoering, trage besluitvorming en bijzonder inconsequente toepassing van wetten. En dat zorgt op zijn beurt voor een heel inefficiënte overheid. Deze juridisering ligt ook aan de basis van een merkwaardige paradox: ‘in plaats van de overheid in te perken zijn de rechtbanken alternatieve instrumenten voor de expansie van de overheid geworden.’ (p. 509) Zo gebeurt het dat grote maatschappelijke veranderingen soms niet tot stand komen omdat het Congres als vertegenwoordiger van het volk voor die veranderingen stemde, maar omdat particulieren gebruik maakten van het rechtssysteem om de regels aan te passen. Op die manier is het natuurlijk niet verwonderlijk dat beleid beetje bij beetje tot stand komt in een zeer specialistisch en daarom ondoorzichtig proces door rechters die dikwijls niet gekozen zijn en voor het leven zijn aangesteld. Natuurlijk, de vergelijking met de situatie in de Europese Unie kan niet snel even worden gemaakt en de verschillen zijn groter dan de overeenkomsten. Maar het moet ons op z'n minst gevoelig maken voor het feit dat als de Europese leiders en het Europese Parlement nalaten – of niet in staat zijn – om bijvoorbeeld sociale wetgeving te ontwikkelen vanuit een bepaalde maatschappijvisie, de Europese rechters vaak gedwongen worden om vonnissen uit te vaardigen die een vergaande impact hebben op sociaal beleid. Met andere woorden: op die manier wordt sociale wetgeving in eerste instantie ontwikkeld door onverkozen rechters, rechters die geen verantwoording verschuldigd zijn. Het is maar een van de vele waardevolle lessen die kunnen worden getrokken uit Fukuyama's magistrale studie over de ontwikkeling van politieke instellingen. En zoals de EU als misschien wel het toppunt van politieke 'engineering' elke dag opnieuw toont, is het evenwicht tussen staatsvorming en democratische ontwikkeling uiterst poreus en delicaat.

Erik DE BOM (Leuven)

VISIES OP BEELDEN VAN HET KIND

Willem Koops, *Een beeld van een kind. De ontwikkeling en opvoeding van het kind in historisch perspectief*. Amsterdam, Boom, 2016, 424 p., ISBN 9789058755810, 49.95 €

Uit foto's, prenten en schilderijen, reclameboodschappen en kinderboeken kunnen we veel leren over de manier waarop kinderen zich aan ons tonen of zelfs over de wijze waarop we ons kinderen wensen voor te stellen. Zulke voorstellingen hebben in de loop van de voorbij eeuwen nogal wat veranderingen gekend. Om die gewijzigde voorstellingen te kunnen beoordelen en duiden, moeten we een belangrijke voorwaarde in het oog houden: we dienen voor het kind zelf in zijn concreet milieu en zijn eigen tijd aandacht op te brengen. Een visie op opvoeding en ontwikkeling van het kind volstaat niet, er is daarvoor ook veel cultuurhistorische eruditie nodig.

Aan het veranderend kindbeeld door de eeuwen heen heeft de Nederlandse psycholoog, Willem Koops, een lijvig boek gewijd: *Een beeld van een kind*. De auteur was tot 2002 hoogleraar Ontwikkelingspsychologie aan de Vrije Universiteit Amsterdam, vanaf 2000 was hij ook hoogleraar aan Universiteit Utrecht waar hij tevens in 2007 tot universiteitshoogleraar werd benoemd. Hij is vooral een belezen geleerde die de lezer met zijn werk een enorme status questionis biedt, een schatkamer van bibliografisch materiaal en doorverwijzingen, weliswaar in de eerste plaats naar eigen werk.

Willem Koops verhult niet dat hij zich heeft laten inspireren door het oeuvre van de psychiater Jan Hendrik van den Berg (1914-2012) die hij haast systematisch 'omstreden' noemt – een etiket dat naargelang de ideologische oriëntatie van de gebruiker ongetwijfeld op nagenoeg alle spraakmakende cultuurantropologen, pedagogen en psychologen kan gekleefd worden, om de eenvoudige redenen dat zij geen wetenschappers zijn, maar (niet zelden interessante) visionairs die hun vermoedens (en levensbeschouwelijke vooroordelen) in een aantrekkelijk systeem kunnen verpakken. We kunnen een lange lijst aanleggen van Rousseau over Sigmund Freud en Margaret Mead tot Frans de Waal – allen 'omstreden'.

In de tweede helft van de vorige eeuw heeft Van den Berg in zijn historisch-fenomenologische studies, zoals het succesboek *Metabletica* (1956) op een fascinerende manier op enkele cultuurhistorische verschuivingen gewezen, in het bijzonder in de bepaling van de periodes waarin een tijdperk het over 'kinderen', 'pubers' en 'adolescenten' had, met de daarmee gepaard gaande ideologische connotaties. In de gedachte dat het kind aan de vooravond van de moderniteit 'werd uitgevonden', stond Van den Berg vanzelfsprekend niet alleen. Koops verbindt hem met de sociologen Helmuth Plessner (1892-1985), Norbert Elias (1897-1990) en natuurlijk ook met de historicus Philippe Ariès (1914-1984) die overigens vertrouwd was met het werk van Van den Berg. Ariès recenseerde immers de Franse vertaling van *Metabletica*. Het is nu in het historisch onderzoek naar het opdoemen en veranderen van het fenomeen van de infantilisering van het kind en van het verlengen van de periode waarin de pubers puber en de

adolescenten adolescent dienden te blijven dat Willem Koops de lezer een ruim academisch ondersteund perspectief aanreikt. Hij wil via het werk van filosofen en pedagogen de samenhang verhelderen tussen enerzijds de geschiedenis van het kindbeeld, zoals bestudeerd in de tak van de geschiedeniswetenschap die ‘geschiedenis van de kindertijd’ heet, en anderzijds de studie van het kind in de ontwikkelingspsychologie en pedagogiek. Hierbij beperkt Koops zich grotendeels tot de pedagogische en psychologische literatuur, zodat de lezer in de eerste plaats door de discipline bepaalde conceptuele denkbeelden krijgt over het kind, beelden gehaald uit een haast oneindig aantal theoretische geschriften. De aantrekkelijke kaft met het schilderij *Der Kindergarten* (1885) door Johann Sperl suggereerde echter een andere oriëntatie, want, zoals al gezegd, veel valt af te leiden uit de schilder- of tekenkunst door de eeuwen heen. Ook literaire beelden via romans krijgt die lezer nauwelijks aangeboden – al komt Jean-Jacques Rousseau (1712-1778) uitvoerig ter sprake (Koops leest hem kennelijk in een Engelse vertaling). Deze Zwitserse visionair, die overigens zelf geen kinderen opvoedde, mocht hier uiteraard niet ontbreken, want zijn denkbeelden en mijmeringen hebben op de ontwikkelingspsychologie een enorme invloed uitgeoefend in de ideologie van het volksonderwijs, in de pedagogiek, bij de navolgers van Johann Heinrich Pestalozzi (1746-1827) en Friedrich Wilhelm Fröbel (1782-1852). Rousseau ligt trouwens aan de basis van wat Van den Berg de ‘dubieuze liefde in de omgang met het kind’ heeft genoemd in een essay met dezelfde titel en dat de ondertitel heeft meegekregen: ‘over de late gevolgen van te veel of te weinig moederlijke toewijding tijdens de jeugd’. Het essay dateert van 1958 en verdient nog steeds aandacht.

Koops boek is – ook in de schriftuur – een academische exploratietocht in de academische literatuur die duidelijk maakt dat de vigerende kindbeelden en de heersende opvatting van het moderne kind, sterke impulsen kreeg uit de Verlichting en de romantiek. De auteur ziet een lineair verband dat loopt van Michel de Montaigne (1533-1592) naar John Locke (1632-1704) en de genoemde Rousseau en verder via Immanuel Kant (1724-1804) naar Jean Piaget (1896-1980). Heel terecht wijst de auteur op een omkering in de tweede helft van de twintigste eeuw: de infantilisering neemt af en het (opgroeïende) kind krijgt meer ‘inspraak’. We kunnen er aan toevoegen dat daarentegen – als we naar de beelden in de massamedia kijken – aan het adolescentengedrag als het ware geen einde schijnt te komen. Het is nu alsof aan ‘volwassenheid’ een kwalijk geurtje kleeft, dat zich vestigen slechts burgerlijk kan zijn en dat een erotisch of huiselijk nomadisme het teken bij uitstek is dat men dynamisch, jong, fris en krachtig is. Natuurlijk is het niet zo dat het ‘reële’ gedrag beantwoordt aan wat reclameboodschappen en boulevardjournalistiek laten uitschijnen.

Koops boek zal vooral in het onderwijs nuttig zijn. Het bevat obligate (?) lange

methodologische toelichtingen om de indruk te wekken dat de geschiedenis van de ontwikkelingspsychologie en van de pedagogiek toch aan wetenschappelijke criteria kunnen beantwoorden. Daarnaast zijn er de handige registers en een uitvoerige literatuurlijst van veertig bladzijden. Ook zijn er talkrijke Wikipedia-achtige biografieën van grote denkers in het vlak van de pedagogie en de ontwikkelingspsychologie.

Jacques DE VISSCHER (Sint-Denijs-Westrem)

PARTICIPATIESAMENLEVING

Anno van der Borg, *De sociale interventiestaat. De fabel van de neoliberale participatiesamenleving ontrafeld*. Antwerpen-Apeldoorn, Garant, 2016, 299 p., ISBN 9789044134407, 29 €

In de Nederlandse Troonrede van 17 september 2013 werd de term *participatiesamenleving* geïntroduceerd. De klassieke verzorgingsstaat, zo stelde de nieuwe koning Willem-Alexander, verandert langzaam maar zeker in een participatiesamenleving. Iedereen die kan, moet voor zijn of haar leven en omgeving verantwoordelijkheid opnemen. Die kijk impliceert een grondig andere inrichting van de samenleving, in het bijzonder van de sociale zekerheid en de langdurige zorg. De noodzaak om het overheidstekort terug te dringen is een voor de hand liggende reden. Fundamenteler echter is de toegenomen mondigheid en zelfstandigheid van de burgers in de huidige netwerk- en informatiemaatschappij. De participatiesamenleving is niet alleen onvermijdelijk, ze is ook waardevol. Als mensen zelf vorm geven aan hun toekomst, maken zij zowel hun eigen leven als de hele samenleving waardevoller.

Anno van der Borg laat zien hoe de paradigmawissel van verzorgingsstaat naar participatiesamenleving stoelt op een ruime consensus. Gramsci zou spreken van *hegemonie*. Grote delen van de bevolking hebben dit gedachtegoed toegeëigend, alsook professionele werkers in de gezondheidszorg, het welzijnswerk en het onderwijs. De politieke elites vinden hier elkaar over hun dagdagelijkse en gemediatiseerde tegenstellingen heen. Liberalen zien hun ideeën aangaande de terugtrekkende overheid en het individuele initiatief gerealiseerd. Christendemocraten beschouwen de samenleving traditioneel als een organisme waarin individuen en groepen samenwerken, niet als een conflictveld tussen belangengroepen. De participatiesamenleving sluit goed aan bij het katholieke subsidiariteitsbeginsel, volgens hetwelk de staat slechts die taken moet vervullen